

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 94(497.4-17)"18"

Prejeto: 24. 1. 2008

Alenka Kačičnik Gabrič

mag. zgodovine, višja arhivistka, Arhiv Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: alenka.kacicnik@gov.si

Kmečko življenje na visokogorskih kmetijah na primeru doline Tople v 19. stoletju

IZVLEČEK

Dolina Tople je bila poseljena v 15. stoletju, ko je kolonizacija prodrla tudi v hriboviti svet. Na strmih pobočjih nad rečico Toplo, ki izvira nad istoimensko dolino in se vije v smeri od severozahoda proti jugovzhodu območja katastrske občine, so naseljenci že ob naselitvi oblikovali pet velikih visokogorskih kmetij, ki so vsaka zase zajemale obsežno zaokroženo področje. Zaradi za življenje in kmetijsko pridelavo neugodnih klimatskih razmer so se sedeži kmetij kot središče gospodarskega obrata oblikovali v celke s svojstveno arhitekturo, kjer so kmečke družine v času, ko je bila dolina (predvsem pozimi) odrezana od sveta, lahko popolnoma zadostile vsem svojim potrebam.

KLJUČNE BESEDE

dolina Tople, Koroška, visokogorske kmetije, kmečko življenje, 19. stoletje

SUMMARY

PEASANT LIFE IN THE HIGHLAND FARMS ON THE CASE OF THE RIVER TOPLA VALLEY IN THE 19TH CENTURY

The river Topla valley was colonised in the 15th century and reached the highlands as well. On the steep slopes above the river Topla, which rises above the valley of the same name and meanders from north-west towards south-east of the cadastral commune territory, the settlers formed at the beginning of the colonisation five large highland farms, each of them comprising an expansive concluded territory. Because of climatic circumstances unfavourable for living and farming, the seats of farms as centres of economic units formed into celek (integral land) with unique architecture, where families were able to completely satisfy their needs during the time when the valley was cut from the rest of the world (especially in winter).

KEY WORDS

River Topla Valley, Carinthia, highland farms, peasant life, 19th century

Dolina Tople je svet zase. Obsega okrog 1350 ha. Na severu jo obrobajo stene Pece (2125 m),¹ na zahodu in jugu pa visoki Čofatijev vrh (1606 m). Z najvišjo kmetijo (Končnikovo) sega več kot 1150 m visoko. Po dolini teče rečica Topla, zaradi čistosti njene vode pa v njej živijo poleg potočne postrvi tudi potočni raki (rak koščak), kar je dandanes že prava redkost.

Skrita in romantična dolina predstavlja značilno sliko koroške pokrajine. V dolini je med njivami in senošetmi prisojne strani doline raztresenih pet samotnih kmetij, od leta 1966 pa je dolina zavarovan pokrajinski park.

Kljub temu, da je geografsko odmaknjena od prometnih poti, segajo sicer redki zapisi o njeni naseljenosti, podobno kot za druge doline v Karavankah, že v konec 16. stoletja.² Potem ko prvi val naselitve Slovanov v gore južno od Podjune ni globoko segel³ in so bili dolinski predeli Mežiške doline poseljeni v 11. in 12. stoletju, je do 15. stoletja kolonizacija zajela še hriboviti svet.⁴ Germanizacija in politični pretresi v Topli niso povzročali nemirov, pa tudi razprodaja zadolženih kmečkih posesti, ki jih je v drugi polovici 19. stoletja po južni Koroški kupoval grof Thurn, s čimer se je namembnost zemljišč v glavnem spremenila, v Toplo ni segla.

Hriboviti svet in zlasti gorska pobočja v Topli niso dovoljevali nastanka večjih naselij.⁵ Ljudje so na visokogorskih kmetijah nekdanje živeli odmaknjeno, vendar zelo podobno kot na visokogorskih kmetijah drugod po Koroškem. Nekatere doline v Karavankah pa so bile nekdanje tako odročne, da so bili farani včasih zaradi težke dostopnosti prisiljeni pokopavati pokojne brez prisotnosti župnika, kar je včasih pripeljalo tudi do sporov.⁶

Da je bilo življenje na hribovitih posestvih kljub njihovi velikosti težje kot na ravninskih kmetijah, revščina pa večja, smemo sklepati tudi po podatku, da je pliberška gosposka 12 kmetijam v Črni in okolici dovolila lov na visoko divjad, kar je bil tedaj izključni privilegij gosposkega stanu. Meso uplenjene divjadi so morali kmetje oddati v pliberški grad, kožo in kožuhovino pa so lahko obdržali in jo ali prodali ali dali ustrojiti krznarju,⁷ ki je deloval v

Črni.⁸

Domači običaji in navade so se v odmaknjenih krajih in na visokogorskih kmetijah ohranjali neprimerno dalj časa kot v lažje dostopnih dolinskih področjih. Podobno je o ohranjanju kulturne dediščine ugotavljal že Franc Kotnik, ko je med iskanjem starejših oblačil za raziskavo kmečke oblačilne kulture na južnem Koroškem ugotavljal, da tam, kjer "je cvetela industrija, seveda zaman iščemo starih noš po Mežiški dolini, le kmečke pisane skrinje v hribih jih še hranijo, a so zelo redke."⁹

Toplo sestavlja pet samotnih kmetij

V zadnji četrtini 18. stoletja izdelana t. i. jožefinska merjenja Tople v svojih popisih niti ne omenjajo. V sklopu vasi Črna na Koroškem so zapisovalci omenili le po hribih raztresene hiše, ki so bile deloma kmetije, deloma pa oglarske kočice za nastanitev oglarjev, ki so izkoriščali z lesom bogate gozdove in žgali oglje. Hribovske poti do hiš so bile v glavnem primerne le za hojo, redke med njimi so bile slabo prevozne. Bile so strme, na njih so bili prod, ki se je rad krušil, različno kamenje in ponekod skale, tako da je bil prehod zelo otežen in slab. Večina poti ni imela utrjene podlage, zato so bile pozimi neuporabne. V okviru svojih potreb so jih vzdrževali kmetje sami, predvsem pa so jih uporabljali za dovoz potrebnega živeža do svojih hiš.¹⁰

V cenilnem elaboratu franciscejskega katastra, katerega popisi izrabe tal vsaj v nekaterih delih ustrezajo razmeram, ki jih je bilo na visokogorskih kmetijah v Topli opaziti še v drugi polovici 20. stoletja,¹¹ je dolina Tople obstajala kot samostojna katastrska občina v visokogorju na Peci južno od Pliberka, od katerega je bila po navedbah zapisovalcev oddaljena 5 milj.¹² Njena skupna površina je po takratnih ugotovitvah znašala 2301 oral 1490 klafter,¹³ po dolžini pa se je od severozahoda proti

kot pa v leđeno mrzli jezerski vodi (glej Šolar, Marjan – Šantovc z Želeč, Blejske zgodbe iz ustnega izročila, str. 245), kmetom v Ribniški dolini je bila priznana pravica do krošnjarjenja (Kante, Ribniški krošnjar, str. 69–72), kmetje pod snežniškimi hribi pa so lahko sekali les v gosposčinskih gozdovih tudi za lastno prodajo (Kačičnik Gabrič, *O kmečkih dolgovih nekoliko drugače*).

⁸ Makarovič, *Črna in Črnjani*, str. 184 in 191.

⁹ Oder, Kotnik in materialna kultura Mežiške doline, str. 269.

¹⁰ Rajšp, Grabnar, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, str. 14–15.

¹¹ Makarovič, *Sele in Selani*, str. 148.

¹² Dunajska poštna milja = 7,5859 km, več glej Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem, str. 59.

¹³ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat (nepaginirano). V celotnem opisu katastrske občine je zapisovalec pomanjkljivo navajal le klaftere (=sežnje) namesto kvadratnih klafter. Sele opis in zapisnik ceditve gozdnih površin, ki ga je napisal drugi pisar, navaja kvadratne klaftere.

¹ <http://sl.wikipedia.org/wiki/Topla> (22. 06. 2007): internetna stran navaja ime vrha Kordežova glava, ki naj bi bil en meter višji.

² *Enciklopedija Slovenije*, št. 13, Topla, str. 228–229.

³ Kos, *Slovenska naselitve na Koroškem*, str. 49 (43–75).

⁴ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 9.

⁵ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, I. zvezek, str. 78.

⁶ Svetina, *Prispevki k zgodovini Črne in Vogrč na Koroškem*, str. 299.

⁷ Svetina, *Prispevki k zgodovini Črne in Vogrč na Koroškem*, str. 309. Za vzpodbujanje kmetovanja v neugodnih razmerah in v težjih pogojih so se gosposke posluževale različnih olajšav ali najpogosteje podelitev služnosti. Blejske perice so npr. lahko prale žehto v iztoku termalnega vreleca pod današnjim hotelom Toplica, kar je bilo vsekakor prijetnejše

jugovzhodu raztezala 1985 dolžinskih klafter.¹⁴ Pri meritvah in popisovanju katastrske občine in njenih meja, kjer so morali poleg državnih geometrov in uradnikov ob krajevnem županu sodelovati tudi domači, zaupanja vredni lastniki parcel v dotični katastrski občini ter lastniki parcel, ki so mejile na katero od sosednjih katastrskih občin, so iz Tople razen enega uradno sodelovali vsi gospodarji kmetij: Gregor Florian kot občinski župan ter Mathias Kordesch (Matija Kordež), Valentin Wuriak (Burjak) in Valentin Feymuth (Fajmut) kot iz občine izvoljeni ali določeni člani.¹⁵

Klimo oz. klimatske razmere nasploh so opisovalci razmer ocenili kot visokogorske. Zaradi hribov in njihovega vpliva je bila za kmetovanje razumljivo neugodna. Pozni pridelki tukaj niso dobro uspevali, saj so bile jesenske zgodnje in spomladanske pozne pozebe pogost pojav.

Zgornjo zemeljsko plast površine katastrske občine so po njihovih ugotovitvah sestavljale apnenčaste skale, med njimi so bili tudi granitni skladi, vse pa je bilo ponekod bolj globoko, drugod plitveje prekrito z zemljo, pomešano z apnenčastim kamenjem in ilovico. Teren je bil po njihovih opažanjih oblikovan v nekakih jarkih, ki so potekali od severozahoda in se stekali proti jugovzhodu občinskih meja.

Področje Tople pravzaprav (podobno kot danes) ni imelo nobenega pravega krajevnega središča. Hiše na hribovitem območju so bile raztresene daleč ena od druge, področje pa so v prvi polovici 19. stoletja imenovali kar dolina Tople. Kmetije so zajemale sicer zaokrožena področja, ledine z njivskimi površinami posamezne kmetije pa so bile tako daleč ena od druge, da gojenje posameznih pridelkov na eni ni vplivalo na nasad na drugi njivi. Kmetom se torej na sicer splošno razširjen poljski red ni bilo treba ozirati.¹⁶

Vrtovi, njivske in travniške površine so bili med sabo pomešani, ležali pa so predvsem na južnih pobočjih hribov, medtem ko so se na njihovih severnih legah v širokih progah razprostirali gozdovi, ki so pokrivali večji del površine katastrske občine in segali visoko v hrbet gore Pece.

Na področju Tople so bila zemljišča v glavnem rustikalna,¹⁷ na celotnem območju katastrske občine Topla pa je bilo šest kmetij. Končnikova kajža je imela v času izdelave franciscejskega katastra namreč svojo hišno številko, medtem ko jih kajže na ostalih štirih kmetijah niso imele in so spadale v okvir

glavne hiše.¹⁸ Od kmetij je bilo pet celih hub s 500 do 800 orali ter ena polovična, ki je imela površino 60 oralov.¹⁹ Kljub temu, da je v sklopu gospodarskih poslopij vsaka kmetija imela svojo kajžo, kajzarjev v Topli ni bilo. Ob starih hribovskih gruntih kajzarstvo namreč ni našlo ekonomskih temeljev za svoj obstoj.²⁰

Del fasade na Fajmutovi hiši s šivanim robom in letnico 1790 (foto: Alenka Kačičnik Gabrič).

Oblikovanje kmetij v celkih

Kmetije v Topli imajo podobno kot v prvi polovici 19. stoletja še dandanes zemljišče v zaprtem celku, ki se največkrat naslanja na vrhove, slemena, grebene in potoke. Od daleč je vsaka kmetija zase videti kot majhen zaselek. Avtarkično (samozadostno in gospodarsko neodvisno) gospodarstvo kot posledica klimatskih razmer, ko so bile kmetije pozimi za daljši ali krajši čas popolnoma odrezane od sveta, v katerem so morale popolnoma same skrbeti za svojo lastno eksistenco,²¹ je na teh kmetijah namreč terjalo, da so si kmetje v Topli postavili po več poslopij: glavno hišo, hišo za preužitkarje ("ausek"),²² glavni hlev, hlev za ovce in svinje, kaščo in mlin. Kašče kot samostojne gospodarske stavbe so imeli vsi večji kmetje. Zaradi varnosti pred požari so bile postavljene nekoliko

¹⁴ 1 seženj = 1,897 m, 1 kv. seženj = 3,6 m²; oral = 1600 sežnjev = 5760 m² = 0,576 ha (Vilfan, Prispjevki k zgodovini mer na Slovenskem, str. 59).

¹⁵ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

¹⁶ Maček, *Na zemlji domači*, str. 86.

¹⁷ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

¹⁸ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, Bauparcellen Protokoll der Gemeinde Topla.

¹⁹ Visokogorske kmetije so bile (in so še danes) v primerjavi s kmetijami v ravninskih predelih zelo velike. Po preračunu podatkov v franciscejskem katastru bi naj merile od ok. 288 do 461 ha, polovična huba v Topli pa 34,56 ha. Ravninske cele hube naj bi bile velike okoli 12 ha. Več glej Novak, *Slovenska ljudska kultura*, str. 37.

²⁰ Kačičnik Gabrič, *Gospodstvo Brdo v luči franciscejskega katastra*, str. 183.

²¹ Vilfan, *Soseske in druge podeželske skupnosti*, str. 73.

²² Samostojne preužitkarske hiše so obstajale predvsem v naselbinah z razpršenimi kmetijami in v zaselkih. Več glej Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 59.

Janeževa kašča, Strojna (foto: Marija Makarovič, 1976, last SEM).

proč od hiše, vendar tako, da so jih lahko v vsakem trenutku nadzorovali. Kaščam so kmetje namenili tudi posebno pozornost v dekorativnem pogledu, na nekaterih bogatih kmetijah pa so bile še posebej bogato okrašene.²³ Podobno poselitev najdemo pri nas predvsem v severnih hribovitih predelih Slovenije, zlasti na Pohorju, v Savinjskih Alpah in Škofjeloškem hribovju s Polhograjskimi Dolomiti.²⁴

Sestava upravnega centra kmetij v Topli:²⁵

	Hlevi	gl. hiša	kajža	mlin	žaga	ostalo
Končnik	5	1	1	1		
Fajmut	3	1	1	1		
Kordež	3	1	1	1	1	
Florin	4	1	1	1	1	
Burjak	3	1	1	1	1	kombinirana kajža s hlevom

Po zapisih v protokolih franciscejskega katastra je imela vsaka domačija v Topli v tridesetih letih 19. stoletja poleg glavne hiše še kajžo, več hlevov, mlin za moko, Kordež, Florin in Burjak pa so imeli tudi žago za les.²⁶ Večinoma vsa zemljišča v katastrski občini Topla so pripadala kmetijam v dolini, le parcela št. 1 je bila last Jurija grofa Thurna z gospostva Pliberk, Janez Hudej iz Bistre pa je bil lastnik parcele št. 206. Na kmetijah v Topli so leta 1827 gospodarili Jurij Feymuth (Fajmut) na Fajmutovini, lastnik kmetije Končnik je bil Michael Glinigg, na kmetiji Kordež je bil lastnik Mathäus Kordesch (Kordež), na Burjakovini je kmetoval Valentin Wuriack (Burjak), pri Florinu pa Gregor Writzmann.²⁷ Domača imena se kmetij držijo še danes.

Kmetije v katastrski občini Topla so bile v prvi polovici 19. stoletja podložne gospostvu Pliberk, desetino pa so plačevale gospostvu Ženek in župniji Črna. Kmečke stavbe v Topli so bile večinoma le-

²³ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 195.

²⁴ Blaznik, *Kmečka naselja*, str. 612.

²⁵ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, Bauparzellen Protokoll der Gemeinde Topla.

²⁶ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, Protocoll der Bau Parzellen der Gemeinde Topla.

²⁷ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, Alphabetische Verzeichniss der Grund Eigenthumer der Gemeinde Topla.

sene, nekatere med njimi tudi zidane,²⁸ pri čemer je zidana hiša med ljudmi že nekdanj pomenila premožnejšo kmetijo.²⁹ Leseni deli hiš so bili običajno zgrajeni iz smrekovine, vsa poslopja brez izjeme pa so bila prekrita z deskami ali skodlami. Skodle so kmetje cepili iz smrekovega ali macesnovega lesa, zraslega v strnjeni kulturi na prisojni strani. Pri cepljenju je veliko lesa odpadlo, ker se cepi samo zunanji sloj ob skorji, medtem ko je sredina za to neprimerna.³⁰ Skodle so zdržale do 40 let, če je bila streha na osonni strani in ni bila preveč izpostavljena vetru. Streho na sončni strani pa je bilo treba zamenjati hitreje, saj je sonce skodle zvijalo.³¹

Vsa stanovanjska in gospodarska poslopja so bila po opažanjih zapisovalcev v relativno dobrem stanju, čeprav so bila nekatera le pritlična in so imela samo en prostor.³²

V času izdelave franciscejskega katastra ni bilo v Topli nobeno poslopje protipožarno zavarovano, pa tudi industrijskih obratov takrat tam niso imeli,³³ čeravno so ponekod drugod pri iskanju možnosti za večji zaslužek poskusi založništva že segli tudi v najbolj zakotne doline.³⁴ Skoraj vsaka kmetija je sicer imela svoj mlin in žago, vendar so ju kmetje uporabljali izključno za domače potrebe. O kakršnemkoli izkoriščanju v ekonomske namene v pregledanem gradivu ni podatkov.

Krajevno gosposko in deželno sodišče je za Toplo predstavljalo gospostvo Pliberk, v cerkveno upravni ureditvi pa je bilo ozemlje Tople del župnije Sv. Ožbolta v Črni. Topla ni imela niti svoje podružnične cerkve (in je tudi danes nima), ljudje iz Tople pa so se kot ostali farani udeleževali v cerkvenem življenju svoje župnije in že v 17. stoletju opravljali nekatere cerkvene zadolžitve pri župnijski cerkvi v Črni kot župljani ali kot duhovniki. Med letoma 1600 in 1630 je kot črnjanski vikar listinsko izpričan Ahacij Končnik, leta 1652 pa je omenjen Jernej Burjak kot eden izmed cerkvenih ključarjev, ki so sodelovali pri popisu cerkvenega premoženja.³⁵ Leta 1696 je kot eden izmed ključarjev pri župni cerkvi v Črni zapisan Kancijan Končnik.³⁶ Po analogiji lahko glede na priimek domnevamo, da so omenjeni prihajali iz dveh družin v dolini Tople.

²⁸ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

²⁹ Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 96.

³⁰ Medved, *Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople*, str. 143–144.

³¹ Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 98.

³² ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

³³ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat. Podatke za izdelavo protokolov in cenilnega elaborata so zapisovalci poiskali pred izdajo koncesije za odpiranje rudnika v Topli, saj letnica dokončne izdelave katastrskega operata nekako sovпада s časom odprtja rudnika.

³⁴ Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 70.

³⁵ Svetina, *Prispevki k zgodovini Črne in Vogrč na Koroškem*, 299–300.

³⁶ Prav tam, str. 306.

Cerkev sv. Ožbolta v Črni na Koroškem (foto: Alenka Kačičnik Gabrič).

Zaradi velike oddaljenosti se tukajšnji otroci niso nikjer šolali, kar je bilo za odročne doline v Karavankah dokaj pogosto. Topli najbližja šola je bila sicer ustanovljena v Črni leta 1811 na pobudo grofa Jurija Thurn-Valsassina iz Pliberka, vendar je bilo šolsko poslopje zgrajeno kasneje, zato je šola, kot velikokrat tudi drugje, v začetku gostovala po hišah. Za šolo najete kmečke sobe so bile večinoma premajhne in za šolski pouk popolnoma neprimerne, vendar so se občine z najemom običajno izognile gradnji novega šolskega poslopja, kar bi zanje predstavljalo neprimerno večji finančni strošek. Vsekakor je bila Koroška na tem področju razvojno veliko pred Kranjsko, kjer so v prvi polovici 19. stoletja našteali za 38% župnij, v katerih je bilo pomanjkanje ustreznih prostorov edini ali pa eden glavnih vzrokov, da še niso ustanovili šole, medtem ko je bilo na Koroškem takih župnij le za 14%.³⁷ Leta 1823 je zasebna šola v Črni postala javna.³⁸

Šola je bila vse do konca 19. stoletja za veliko večino prebivalstva nepomembna postranska stvar. V splošnem so pošiljali otroke v šolo le tedaj, ko je delo na kmetijah to dopuščalo. Običajno so otroci redno obiskovali šolo pozimi, v hribovitih predelih

³⁷ Ciperle, *Šolska obveznost in šolski obisk*, str. 168–169.

³⁸ Makarovič, *Črna in Črnjani*, str. 374.

pa velikokrat zaradi težavnih razmer tudi tedaj ne.³⁹ Celo nekoliko večja Topli bližnja Strojna, ki je imela že v času izvedbe meritev za izdelavo franciscejskega cenilnega operata v drugi četrtini 19. stoletja svojo župnijo, je šolo dobila šele leta 1908, odnos kmečkega prebivalstva do šolanja otrok pa je prispeval k dejstvu, da so se nekateri Strojanci učili pisati in brati šele v tečajih po drugi svetovni vojni.⁴⁰

Posebnih krajevnih znamenitosti na področju katastrske občine Topla v času izdelave franciscejskega katastra ni bilo, prav tako ni bilo na tem področju nobenih omembe vrednih zgodovinskih pomnikov.

Življenje prebivalcev

Na severu in vzhodu je Topla mejila na katastrsko občino Podkraj, na jugu na Koprivno-Črno in Bistvo, na zahodu pa spet na katastrsko občino Koprivna-Črna. Po rezultatih popisa prebivalstva iz leta 1830 je na področju katastrske občine Topla živelo 30 moških in 27 žensk, skupaj 57 ljudi v 11 družinah, od katerih se je le ena ukvarjala z obrtjo, ostalih 10 pa je obdelovalo kmetije.⁴¹

Trdo življenje v težkih naravnih razmerah, osamljena lega kmetij, slaba povezava in redki osebni stiki so vtisnili v značaj gorskega kmeta svojevrstne poteze.⁴² Težja dostopnost kmetij je delno omejevala družabne stike med prebivalci. V zakotnih dolinah so se nekdanji ljudje tudi precej poročali med seboj. Zaradi ozkih sorodstvenih vezi med mladoporocenci, takih porok pa Cerkev praviloma ni dovoljevala,⁴³ so morali za spregled in dovoljenje prositi domačega župnika. Anton Svetina poroke med sorodniki v odročnih krajih sicer pripisuje dejstvu, da so nekateri želeli obdržati velike kmetije v družinski lasti,⁴⁴ verjetno pa je k temu nekoliko prispevala tudi velika odročnost kmetij in težko delo, ki sta ovirala pogostejše stike njihovih prebivalcev z ostalim svetom. V pregovornih rekah sosednjih krajev pa so hribovske ženske veljale kot pridne in delovne, zato so si npr. kmetje iz Strojne včasih hodili iskat žene namenoma tudi v Toplo.⁴⁵ Še v obdobju med svetovnima vojnama so bila na kmetijah v okolici Črne močno v veljavi podedovana patriarhalna družbena merila, ki so določala družinskemu poglavarju, očetu in možu poglavitno mesto v družinski skupnosti.⁴⁶ K temu je sodila tudi izbira

zakonskega partnerja, kjer so predvsem na velikih kmetijah glavno vlogo igrala gmotna merila.⁴⁷

V prvi polovici 19. stoletja je bilo v celotni katastrski občini Topla 6 stanovanjskih hiš, prebivalci pa so se prehranjevali z mlekom, pridelki iz moke in mesom. Tudi krompir so jedli le redko. Posebej je bil v prehrani pred uveljavitvijo krompirja, ki so ga na Koroško prinesli v šestdesetih letih 18. stoletja, pomemben ječmen.⁴⁸

Delo na visokogorskih kmetijah je vedno zahtevalo več delovnih rok kot na kmetijah v ravninskih predelih. Število poslov je bilo vedno prilagojeno potrebi po dodatnih delovnih močeh.⁴⁹ Za kmetovanje na velikih kmetijah tudi v katastrski občini Topla domače moči niso zadoščale, saj družine nekdanj niso bile zelo številne. Rojstev je bilo na posamezno žensko sicer več kot danes, velika pa je bila tudi umrljivost novorojenih. Po podatkih Parohialnega urbarja v Črni je razvidno, da je bilo pri kmetu Končniku v Topli leta 1763 poleg gospodarja in njegove družine še 16 hlapcev in dekel,⁵⁰ v času izdelave franciscejskega cenilnega operata v dvajsetih letih 19. stoletja pa so si na kmetijah v Topli povprečju pomagali še z najetimi 4 do 5 moškimi in 3 do 4 ženskami.⁵¹ Še okoli leta 1900 je velik kmet v Topli zaposloval 13 poslov, kmalu pa je to število padlo na pet. Na srednjih kmetijah je bil še v začetku 20. stoletja pogost sestav poslov: hlapec, dekla, pastirček in po potrebi dninarji.⁵² Zaposlovanje prebivalcev Črne pri kmetih v okolici ni bilo pogosto, saj zaradi težkega dela na kmetijah in njihove odročnosti tja niso radi hodili. Delo na kmetiji so sprejeli le v primeru, da niso imeli druge možnosti.⁵³ Hlapce so najemali zlasti na kmetijah, kjer so se ukvarjali s prevažanjem lesa, in na kmetijah, kjer ni bilo za to sposobnega moškega. Dekle pa so razbremenjevale gospodinjo predvsem na polju in pri molži.⁵⁴

Običajno so kmečko delo opravljale kmečke družine same ali pa so si sosednje družine v dolini pomagale med seboj. Sosedska razmerja in sosedska pomoč so bili v življenjskih pogojih samotnih kmetij mnogo bolj potrebni in pomembni kot v dolinah in so v vsakdanjiku kmetije igrali bistveno večjo vlogo kot v ravninskih vaških naseljih, kljub temu, da sosedje na hribovskih kmetijah običajno drug drugemu niso hodili pogosto v vas oz. na obiske.⁵⁵ Sosedje so pomagali drug drugemu zlasti z brezplačnim delom, ob boleznih, smrti in nesreči, drug drugega so

39 Sieder, *Socialna zgodovina družine*, str. 41.

40 Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 315.

41 ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

42 Medved, *Mežiška dolina*, str. 33.

43 Goody, *Evropska družina*, str. 51.

44 Svetina, Prispevki k zgodovini Črne in Vogrč na Koroškem, str. 308.

45 Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 367.

46 Makarovič, *Črna in Črnjani*, str. 271.

47 Prav tam, str. 288.

48 Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 99.

49 Sieder, Reinhard, *Socialna zgodovina družine*, str. 44.

50 Medved, *Mežiška dolina*, str. 33.

51 ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

52 Vilfan, *Soseske in druge podeželske skupnosti*, str. 366.

53 Makarovič, *Črna in Črnjani*, str. 270.

54 Makarovič, *Sele in Selani*, str. 125–126.

55 Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 331.

vabili na družinska slavlja, šli sosedovim otrokom za botre in drug drugemu nosili mrliča. Pri izkazovanju pomoči je bila sosedska vez močnejša kot družinska. Seveda je bilo v izjemnih primerih, npr. ob hujših mejnih sporih, možno odpovedati sosedsko pomoč. A glede na medsebojno navezanost gorskih kmetov je do tega prihajalo zelo redko in običajno ni trajalo zelo dolgo.⁵⁶

Skupni delovni običaji

Največ pomoči so hribovski kmetje potrebovali pri velikih skupnih delih, ki so morala biti opravljena hitro in v določenem letnem času, kot so *gnojvoža*, *steljaraja* in *nosačija*. Običaji so izpričani predvsem za jugovzhodno Koroško, zanimivo pa je, da se do današnjega dne ni ohranilo nobeno območje, kjer bi opravljali vse tri skupne delovne običaje.⁵⁷

Gnojvoža na njive v hujših strminah je nasploh veljala za težaško delo. Kmet, ki je prišel pomagat, je pripeljal s seboj tudi par volov z vozom.⁵⁸ Zaradi hribovitega terena, ki prevladuje na velikih koroških kmetijah v zgornjem delu Mežiške doline, kamor sodi Topla, pa so kmetje čez zimo nanosili gnoj v koših na glavah in ga pustili v kupih, ki so jih spomladi raztrosili enakomerno po celotni površini njive.⁵⁹

Steljaraja je bila nekdanj najbolj razširjen običaj.⁶⁰ Steljo so na Koroškem pripravili tako, da so oklestili smreke do približno štiri metre pod vrhom, pri čemer so za plezanje po drevesnem deblu uporabljali kremplje,⁶¹ ali tudi krampizlje,⁶² vrh dreves pa so pustili, da se drevo ni posušilo. Na tleh so nakleščene veje razsekali na drobne koščke, ki so jih nato zvozili domov in uporabili za nastilj. Pogosteje so steljaraje prirejali v ravninskih predelih, v hribovitih pa nekoliko manj. Na področjih, kjer je bil v bližini rudnik, so se lastniki in upravniki rudnika pritoževali zaradi slabše rasti gozda kot posledice načina izkoriščanja gozda s *steljarajo* in gozdno pašo, saj jim je primanjkovalo jamskega lesa.⁶³

Nosačija je bila znana predvsem v hribovitih krajih Mežiške doline, med katerimi je omenjena predvsem dolina Tople, kraji na južni strani Pece in Koprivna.⁶⁴ Septembra, ko je bila požeta in v kope zložena rž dovolj suha, so lahko pridelek z oddaljenih strmin (*frat in novin*) spravili domov le z no-

šenjem.⁶⁵ Med domom in novino so se nosači, praviloma samo moški, ki so na *nosačijo* prišli zgodaj zjutraj, opremljeni z vrvmi za povezavo snopov in bremen, ustavljali v določenih razdaljah in si izmenjavali breme, dokler ga niso odložili v domače gumno. Na *novino* oz. v gumno so se vrnili tolikokrat, kot je bilo potrebno, da je bil ves pridelek doma pod streho.⁶⁶ Kot stopnja v delovnem procesu kmetijske pridelave je *nosačija* izumrla kmalu po drugi svetovni vojni.⁶⁷

Pri teh delih je bilo potrebnih veliko parov rok, ker pa je bilo zbiranje ljudi priložnost za družabnost, so si po končanem delu velikokrat pripravili zabavo, kdaj pa kdaj celo z godcem, rajanje pa je včasih trajalo prav do jutra.⁶⁸

Ob velikih težkih delih na kmetijah so gospodinje ponavadi postregle z boljšo in izdatnejšo hrano, zlasti ob večerji, ko je bilo delo opravljeno. Na mizo je vsekakor sodilo meso, zraven pa sadni mošt, slanina, rženi kruh, z orehi nabulana in s strdjo pomazana pogača in nudlni ali štruklji, krapci, brati, repna župa, zabeljeni žganci, jegličiči, pečen mežarle in druga jedila.⁶⁹ Ob večjih delih na kmetiji pa so zaklali ovco.⁷⁰

Živinoreja

Po rezultatih že omenjenega popisa v letu 1830 so v katastrski občini Topla redili 3 konje, 22 volov, 15 krav in 250 ovac, leta 1832 pa so imeli v Topli 3 konje, 3 bike, 26 volov, 21 krav, 30 telet, 8 koz, 286 ovac in 21 svinj. Konjev je bilo malo, zato je zapisovalec razmer v katastrskem elaboratu za Toplo menil, da je o vrsti konj, njihovi hrani in skrbi zanje težko kaj natančnejšega napisati. Govedo, ki so ga redili kmetje v Topli v prvi polovici 19. stoletja, je bilo srednje rasti (sorte), delno belo, delno rdeče barve, tu in tam pa pisano (šekasto).⁷¹

Ovce so bile tako imenovane pliberške, pecčke ali jezerske pasme, sicer različica (zvrst) furlanske ovce, znane pa so bile ne samo na ožjem območju, temveč tudi na področjih ob meji v sosednjih kresijah (okrožjih). Imele so močno telo, za hribovsko ovco so bile nenavadno visoke in imele gladko volno. Svinje, ki so jih gojili na kmetijah, so sodile med kratkonoge sorte z dolgim telesom, po večini pa so bile črne barve.⁷²

⁵⁶ Vilfan, Soseske in druge podeželske skupnosti, str. 73.

⁵⁷ Ficko, Skupni ljudski delovni običaji, str. 149.

⁵⁸ Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 334; Makarovič, *Črna in Črnjani*, str. 210; Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 284 in 285.

⁵⁹ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 145.

⁶⁰ Ficko, Skupni ljudski delovni običaji, str. 163.

⁶¹ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 231.

⁶² Ficko, Skupni ljudski delovni običaji, str. 163.

⁶³ Medved, *Mežiška dolina*, str. 29.

⁶⁴ Ficko, Skupni ljudski delovni običaji, str. 149.

⁶⁵ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 282–284.

⁶⁶ Ficko, Skupni ljudski delovni običaji, str. 159.

⁶⁷ Prav tam, str. 157.

⁶⁸ Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 157–164.

⁶⁹ Oder, *Kotnik in materialna kultura Mežiške doline*, str. 268.

⁷⁰ Prav tam, str. 269.

⁷¹ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁷² Prav tam.

*Pomoč pri grabljenju pri Peršatovih, Zelenbreg 23 (pomaga Tonca s Strojne)
(foto: Marija Makarovič, julij 1975, last SEM).*

Krave, vole, koze in svinje so poleti in jeseni pasli na pašnikih in v gozdovih (razen volov v času, ko so delali na poljih), sicer pa so dobili zjutraj, opoldne in zvečer krmo v hlevih. Za vole so pripravljali mešanico 2/3 slame in 1/3 sladkega sena, kravam pa pokladali svežo travo in odpadke od repe, zelja in podobno. Svinje so krmili s sveže nakošeno travo, krompirjem, zeljem in kuhinjskimi odpadki.⁷³ Teleta in ovce so bili vse poletje in jesen na paši, v tem času jih v hleve niso nikoli privedli.

Kmetje so preko zime živino krmili le toliko, da je preživela. Kadar pa je bila letina slaba, so morali včasih živino tudi prodajati. Zaradi hladnih zim so jo spravljali v hleve, kjer se je prosto sprehajala, privezane so bile le krave mlekarice.⁷⁴ Gnoja iz hlevov na kmetijah po koroških hribih včasih do pomladi niso odpeljali, včasih pa so odkidani gnoj nalogali na kup v kotu hleva in ga spomladi odpeljali na gnojišče ali na njivo. Tak gnoj ni bil preveč do-

ber, ker je plesnel,⁷⁵ tla hleva pa so se zaradi neodkidanega gnoja postopno dvigovala proti stropu, tako da se je spomladi živina ponekod še komaj gibala po hlevu.⁷⁶

V Topli so govedu pozimi v jasli polagali mešanico polovice slame in polovice sena ali otave, svinje pa so krmili s krompirjem, strniščno repo in kuhinjskimi odpadki. Kozam in ovcam so pokladali mešanico listja dveh različnih vrst dreves, čemur so ponavadi primešali nekaj sladke krme ali posebno mastne slame.

Vole so tukajšnji prebivalci uporabljali za vleko in pomoč pri poljskih opravilih, četrto ali peto leto pa so jih rejci prodajali zemljiškim posestnikom v bližnji okolici. Krave so potrebovali za pridelavo mleka in vzrejo telet, zato so jih pri vzreji do določene starosti krmili z boljšo hrano. Nekaj krav so za hrano poklali doma, vse viške pa so prodali za zakol. Prašiče so gojili izključno za pridobivanje masti in mesa in zelo nenavadno je bilo, kadar so

⁷³ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁷⁴ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 196.

⁷⁵ Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 158.

⁷⁶ Medved, *Mežiška dolina*, str. 32.

Burjakov mlin ob rečici Topla (foto: Aleš Gabrič).

katero od svinj prodali. Tudi ovc so vsako leto nekaj zaklali doma, večino pa so prodali na jesenskem sejmu v Pliberku. Iz nastrižene ovčje volne so kmetje doma delali loden (trpežno, skoraj nepremočljivo grobo volneno blago) in nogavice, viške volne pa so prodali.⁷⁷ V dolgih zimskih večerih so ženske predle, gospodar pa je delal platno ali sukno. Ljudje so doma nosili obleko iz raševine ali platna, nedeljska oblačila pa so bila iz sukna ali ovčjega krzna.⁷⁸

Na večjih kmetijah v Topli so imeli v povprečju po 6 volov, 3 do 4 krave, 5 ali 6 telet, pozimi okoli 20, poleti pa tudi 100 ovac in 4 svinje za rejo. Koze so gojili (predvsem manj premožnejši in) gozdni hlapci za mleko. Reja perutnine je bila neznatna in kot ekonomska kategorija pri pripravi cenitev franciscejskega katastra ni imela pomena.

Na živinskih sejmih so kmetje prodajali živino in drobnico. Za prodajo ovc je bil najpomembnejši trg Pliberk, za konje pa mesečni sejmi v Črni, Železni Kapli in Pliberku.⁷⁹

Topli najbližji sejem za prodajo ali nakup živine ter žitni sejem za nabavo živeža se je vsako sredo odvijal v 8 milj oddaljenem Velikovcu. Na poti do tam sta bili dve milj poti do Črne slabi, ostali del poti pa je bil kar dober.

Glavno vodo v katastrski občini Topla je predstavljal potok⁸⁰ Topla, ki tukaj tudi izvira in teče v smeri od severozahoda proti jugovzhodu področja katastrske občine ter se na njeni meji izlije v potok Meža, ki priteče od jugozahoda. Nekaj vode iz Tople so domači kmetje uporabili za namakanje travnikov, ob potoku pa je bilo postavljenih pet mlinov za žito in tri žage za les. Mostov, ki bi bili za promet posebnega pomena, v Topli ni bilo.

Po dolini Tople je potekala občinska pot, ki je za tukajšnje ljudi pomenila glavno in edino povezavo s sosednjimi katastrskimi občinami in kraji ter ostalim svetom. Na južni meji katastrske občine se je njenega območja dotaknila tudi pot od Črne do Bistre, ostalih pomembnejših poti pa tod niso imeli. Obe obstoječi poti so tukajšnji prebivalci od časa do časa nekoliko popravili, vendar sta bili večino časa prej v slabem kot srednje dobrem stanju.⁸¹ Državna cesta, ki je tekla v smeri od zahoda proti vzhodu Koroške, se doline Tople ni dotaknila, kot se je ni dotaknil razvoj, ki ga je cesta prinašala s sabo.⁸²

⁷⁷ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁷⁸ Medved, *Mežiška dolina*, str. 33.

⁷⁹ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 70.

⁸⁰ Ponekod v novejši literaturi in internetnih straneh imenovan rečica, v elaboratu potok.

⁸¹ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁸² *Vojvodstvo Koroško v zemljepisnem, statističnem in zgodovinskem spregledu*, str. 41.

Kmetijska zemljišča v Topli

Po vnaprej določenih razredih je bilo od obdelovalnih zemljišč v katastrski občini Topla 61 oralov 651 klafter travnikov, 61 oralov 830 klafter malih vrtov, pašnikov 1255 oralov 10 klafter, visoki gozd je pokrival površino 574 oralov 1091 klafter, vrtički 80 oralov 149 klafter, skupaj 1971 oralov 1131 klafter. Že sam pogled na razdelitev površine po zemljiških kulturah jasno kaže na ekstenzivnost kmetijstva.

Stavnih zemljišč je bilo v Topli 2 orala 818 klafter, ceste in poti so pokrivala 4 orala 1456 klafter površine, reke in potoki 5 oralov 365 klafter, pustot pa je bilo 319 oralov 920 kvadratnih klafter, skupaj 327 oralov 1141 kvadratnih klafter.⁸³

Najpogostejši pridelki na kmetijah so bili oves, letna pšenica, letna koruza ter sladko seno, sejali pa so jih vsako leto. Poljščine so gojili na malih, za obdelovanje primernih zemljiščih. Pridelovali so še strniščno ajdo,⁸⁴ ječmen, zelje, krompir, ki se je na visokogorskih kmetijah le počasi uvajal,⁸⁵ in lan, ki za rast potrebuje več dežja, vse pa na način, kot je bilo v navadi na domačem področju, in le v omejenih količinah. Sicer pa so drugod po koroških dolinah v malih količinah gojili tudi mak, sončnice in rips,⁸⁶ posamezniki pa tudi bob.⁸⁷

Opisovalci razmer za izdelavo franciscejskega katastra so opazili le mala nihanja in razlike pri vrstah pridelkov in njihovi količini, pri neugodnih klimatskih pogojih na področju katastrske občine Topla, ko se je moral kmet pri obdelovanju zemlje bojevati proti naravi, pa po njihovem mnenju tudi ni bilo pričakovati posebno velikih sprememb glede načina kmetovanja ali vrste pridelkov. Pridelava večjih količin, boljših in različnejših pridelkov na območju Tople je bila odvisna od visoke lege kmetijskih zemljišč, delno pa sta jo pogojevala velika razsežnost kmečkih posesti ter težko obdelovanje tal, saj so bila obdelovalna zemljišča večinoma visoko na strmih pobočjih, do koder ni bilo poti. Vse naštetu pa je pripomoglo k temu, da so se ljudje skozi generacije oklepali tradicionalnega načina dela.⁸⁸

Pod napuščem s škodlami krite strehe spravljene kose z oselniki (foto: Aleš Gabrič).

K izboljšanju kmetovanja in večji pridelavi bi po mnenju zapisovalcev na področju hribovite Tople pripomogel vzgled, ki bi ga ljudje dobili pri nekaj uspešnih posameznikih, vendar zaradi nezanimanja prebivalstva takih kmetovalcev ni bilo, saj so bili domačini nešolani in nemobilni. To pa je pomenilo, da je bil razvoj na področju Tople v zastoju ali pa komaj opazen.

Kmetje so večino izkrčenih ledin čez poletje obdelovali kot njive ali travnike. Pašniki so se raztezali med njimi, gozdovi pa so v zadostni meri pokrivali potrebe prebivalcev po lesu in nastilju za živino. Pri obdelavi polj so uporabljali le tista orodja, ki so jih uporabljali na kmetijah na drugih hribovitih področjih,⁸⁹ pri čemer je bilo običajno, da so si koroški kmetje vse orodje, ki so ga potrebovali za delo na kmetiji, izdelali doma.⁹⁰

Različni klimatski, talni in reliefni pogoji na velikih kmetijah v zgornji Mežiški dolini so onemogočili uvedbo enotnega kolobarja na enem posestvu. Kolobarjenje je bilo velikokrat nenačrtno, zlasti v hribovitih predelih, trajalo pa je lahko tudi več kot sedem let, na ugodnih tleh pa dve do tri leta. Na večini kmetij so uporabljali dvojno kolobarjenje.⁹¹

⁸³ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁸⁴ Ajda je prišla v Evropo iz Azije, na slovenskih tleh pa se je hitro razširila. Po predvidevanjih je k temu pripomogel njen prijetni okus in zelo kratka vegetacijska doba, ki traja le okoli 90 dni. Izpodrinila ni nobenega od dotedanjih posevkov, pač pa je kot strniščni pridelek obogatila prehranjevalne pogoje takratnih ljudi in znatno povečala možnost preživljanja. Več glej Valenčič, *Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze*, str. 45.

⁸⁵ Makarovič, *Sele in Selani*, str. 174.

⁸⁶ Rips: oljna repica, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* v elektronski obliki.

⁸⁷ Makarovič, *Strojna in Strojanci*, str. 152.

⁸⁸ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁸⁹ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁹⁰ Medved, *Mežiška dolina*, str. 33.

⁹¹ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 97–98.

Pridelovalni kolobar na njivah v Topli je bil običajno šestleten. Prvo leto so sredi marca do konca aprila posejali koruzo in jo pobrali sredi septembra, drugo leto so marca sejali oves, poželi pa so ga v začetku septembra, tretje leto so na isto njivo v začetku junija posejali strniščno ajdo in jo poželi sredi avgusta, četrto leto pa je na isti njivi od srede marca rasel ječmen, ki so ga pospravili sredi septembra. Navadno so zadnji dve ali tri leta v kolobarju njivo uporabljali kot travnik.⁹²

Krompir so sadili sredi marca in pobirali v začetku oktobra, lan sejali v začetku junija in želi konec avgusta, zelje pa sadili sredi julija, za spravljanje pa je bilo primerno v začetku oktobra.

Zemlja na področju Tople je bila po merilih zapisovalcev razmer v prvi polovici 19. stoletja prej slabe kakor srednje kvalitete, najbolj primerna je bila za pridelavo ovsa. Ker je imela železarna v Črni veliko konj in zato bila velik porabnik ovsa, je bilo presežke vedno lahko prodati.

Cenitve donosov zemljišč

Za potrebe ocenitve in obdavitve donosa so travnike v katastrski občini Topla delili na dva kakovostna razreda, male vrtove razporedili v en razred, pašnike v dva razreda, visoki gozd prav tako v dva razreda in njive v dva kakovostna razreda. Skupaj je bilo tako pet zemljiških kultur razporejenih v devet kakovostnih razredov.

Travnike prvega kakovostnega razreda, na katerih je rasla sladka trava, so kmetje oblikovali, kjer sta teren in zemlja to dopuščala, če pa je le bilo možno, so izkopal še vodnjak kot vir vode za namakanje. Zemljišče so navadno počistili in poravnali krtine, sicer pa jih spomladi posebej niso urejali. Za vzorčno parcelo so popisovalci določili parcelo št. 63, veliko 8 oralov 106 klafter, v lasti Jurija⁹³ Freymutha, kar je bila napačno zapisana oblika priimka Feymuth, po domače Freymutha iz Tople št. 4.

Po mnenju ocenjevalca so na takem travniku lahko pridelali 12 stotov⁹⁴ sladkega sena in 6 stotov otave, skupaj pa je to znašalo 5 goldinarjev 42 krajcarjev, pri čemer so stot sena cenili na 12 in stot otave na 15 krajcarjev.

Travniki druge kategorije so v Topli zajemali površino 53 oralov 545 klafter, parcel te kategorije pa je bilo 35. Za vzorčni travnik druge kategorije je bil izbran travnik na parceli št. 56/6, katerega lastnik je bil prav tako Jurij Feymuth.

Tudi na teh travnikih je rasla sladka trava, vendar so jo kosili le enkrat letno. S humusom revna

tla, ki niso bila gnojena in ne dodatno namakana, so v enakih klimatskih pogojih dajala nekoliko slabši pridelek kot travniki prve kategorije. Njihov donos na enem oralu v enem letu je bil zato ocenjen na 5 stotov sladkega sena po 21 krajcarjev, kar je skupaj zneslo letno 1 goldinar 45 krajcarjev.

V jeseni je običajno travnike popasla živina, kar je v cenilnem operatu navedeno kot dodatna izraba. Vendar posebno velikega ekonomskega učinka od tega ni bilo, zato cenilci tovrstne paše niso šteli med pridobitne dejavnosti.⁹⁵

Vrtovi, kjer so kmetice gojile zelenjavo, kuhinjska zelišča, korenovke in gomoljnice, so bili po mnenju zapisovalcev večinoma nemarno obdelani. T. i. male vrtove z 11 parcelami so ocenjevalci razporedili v en kakovostni razred, površina, ki so jo mali vrtovi v okviru katastrske občine zavzemali, pa je znašala 830 kvadratnih klafter.⁹⁶

Ker v katastrski občini Topla skorajda niso imeli njiv v pravem pomenu besede, so jih nekoliko nadomeščali mali vrtovi, njihov donos pa je za malenkost presejal travniške ledine. Po odredbi dvorne pisarne z dne 29. januarja 1833 št. 280 so zato kot donos malih vrtov določili donos travnikov prve kategorije, kar je zneslo 5 goldinarjev 42 krajcarjev.

Pašniki prvega kakovostnega razreda so v Topli zajemali 210 oralov 431 klafter, takih pašniških parcel pa je bilo 32. Za vzorčno parcelo te kategorije je bila določena parcela št. 48/a, katere lastnik je bil Michael Glinigg (Končnik) iz Tople št. 5.

Na pašnikih prve kategorije je rasla sladka trava, zemljišča pa so bila visoko v hribih. Plast zemlje na pašniških zemljiščih je bila plitka in apnenčasta ter precej gosto porasla z grmičevjem. Zaradi vsega naštetega so pašnike te kategorije ocenili na približno 2/5 donosa travnika prve kategorije, kar je zneslo 2 stota oz. 42 krajcarjev v denarju.

V drugem kakovostnem razredu je bilo 66 pašniških parcel, ki so skupaj zavzemale 1044 oralov 1179 klafter. Vzorcna je bila parcela št. 88, katere lastnik je bil Mätheus Kordesch (Matevž Kordež) iz Tople št. 3.

Podobno kot na pašnikih prve kategorije je na pašnikih drugega kakovostnega razreda rasla sladka trava, zaradi strmine, na kateri so se ti pašniki nahajali, plitke ruše in iz zemlje štrlečih kamnov ter posledično težje obdelave pa so ocenjevalci njihov letni donos enačili le s petino donosa travnikov drugega kakovostnega razreda, kar je znašalo 2 stota oziroma v skupnem donosu 21 krajcarjev letno.⁹⁷ Sicer pa so toplanski kmetje imeli pašnike na Peci.⁹⁸

⁹² ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁹³ V povzetku Valentin Feymuth.

⁹⁴ Cent ali stot = 56 kg, več o merah glej Vilfan, Prispelki k zgodovini mer na Slovenskem.

⁹⁵ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Medved, *Mežiška dolina*, str. 28.

Gozd v prvi polovici 19. stoletja očitno še ni imel posebnega pomena za kmetije, saj so ga zapisovalci v cenilnem elaboratu popisali dokaj na kratko, kar nekoliko čudi, ker je bilo gozda na Koroškem veliko, vendar zanj niso skrbeli tako dobro kot npr. na sosednjem Štajerskem. Gozd je kmetu v prvi polovici 19. stoletja še vedno služil kot dopolnilo in ne kot osnovna gospodarska dejavnost. Kmetje lesa v glavnem še niso prodajali v velikih količinah.⁹⁹ Tudi o služnostih, preko katerih so kmetje v prvi polovici 19. še vedno dobivali večino lesa za lastno porabo, v cenilnem elaboratu ni niti besede. V Topli gozdu pravzaprav niso posvečali nobene posebne pozornosti in so ga popolnoma prepuščali naravnemu samoobnovi. V gozdnem sestoju so se pojavljale predvsem jelke, smreke in borovci, nekaj pa je bilo tudi drenovja. Bukve ni bilo veliko, saj ji vlažno ozračje ne ustreza preveč, posek bukve pa je narekoval ekonomski interes, saj so bukov les za kurjenje v pečeh kupovali rudarski obrati, ki jih je bilo na Koroškem veliko.¹⁰⁰

Presežke posekanega lesa so kmetje iz Tople delno prekuhali v oglje in jih prodajali v železarno v Črni, macesnove hlode pa so odkupovali lesni trgovci in jih transportirali v Trst, kjer so jih uporabili za gradnjo ladij.¹⁰¹

V gozdovih prve kategorije so lastniki opravljali 100-letno prebiralno sečnjo. Gozdni sestoj so predstavljale jelke in smreke, vmes pa se je tu in tam pojavila kakšna bukev. Prevladovala je jelka. Gozd se je razprostiral na strmih vzhodnih pobočjih hribov s humusno prstjo na granitni podlagi in se je glede na lokalne razmere obrasel približno v 120 letih. Njegovo stanje je bilo dobro, ponekod pa je bil celo prezrel. Boljše hlode so kmetje prodajali, nekatere porabili za domačo gradnjo in prekrivanje streh, ves slabši les (hlode in odpadke) pa so porabili za kurjavo doma, kuhanje oglja in žganje apna. V nekaterih gozdovih so občasno tudi pasli in pripravljali nastilj za živino.

Visoki gozd prvega kakovostnega razreda je po tedanji kategorizaciji pokrival površino 256 oralov 1445 kvadratnih klafter, zavzemal pa je 14 parcel. Za vzorčno je bila določena parcela št. 1, ki je pripadala gospodstvu Pliberk, razmere v Topli pa so bile povsem enake tistim v katastrski občini Koprivna Peča. Letni prirast so ocenjevalci glede na lokalne posebnosti in navade določili na 1,21 klafter, ki bi prinesla dohodek 7 ¼ krajcarja, če je bila cena 6 krajcarjev za eno klaftro lesa.¹⁰²

Gozd drugega kakovostnega razreda je pokrival 317 oralov 1246 kvadratnih klafter površine, parcel

s tako kvaliteto gozda pa je bilo v katastrski občini Topla 20. Za vzorčno parcelo je bila določena parcela št. 147, katere lastnik je bil Gregor Florian iz Tople št. 2. Kmetje so v gozdovih drugega kakovostnega razreda gospodarili po pravilih 120-letne prebiralne sečnje.

Na gozdnih parcelah druge kategorije je bil gozdni sestoj nekoliko drugačen kot na gozdnih parcelah prve kategorije. Po opažanju zapisovalcev so prevladovala macesnova drevesa, med katerimi je tu in tam rasla kakšna smreka in bela bukev, gozd v celoti pa je bil slaboten. Z gozdovi druge kategorije so lastniki gospodarili enako kot z gozdovi prvega kakovostnega razreda. Ti gozdovi so rasli predvsem na skalnatih apnenčastih, komaj dostopnih pobočjih. Donos takega gozda je bilo tudi zaradi pomanjkanja nekaterih podatkov težko določiti. Ocenjevalci so po preučitvi dejstev določili, da je gozd, ki ima v svojem sestoju polovico macesnov in polovico bukev, letno prinesel 2 krajcarja dohodka.¹⁰³

Tukajšnji kmetje so v gozdovih kot dodatno izrabo navedli pripravljanje stelje in pašo goveda ter ovc. Zanimivo je, da se nikjer v elaboratu ne omenja kakršnokoli poseganje rudnikov v obširne gozdne sestoje v Topli. Na področjih, kjer so obstajali rudniški obrati in fužine, je namreč v arhivskih virih izpričanih nešteto sporov, saj so iz potrebe po kurjavi rudniki nemalokrat izsilili pravico do sekanja lesa.¹⁰⁴

Novine in frate

V protokolu zemljiških parcel se za katastrsko občino Topla zaradi požiganja rastja na izkrčenem zemljišču pojavlja posebna kategorija zemljišča, t. j. "požgana njiva" (Brand Acker),¹⁰⁵ ki je katastrske občine na Kranjskem ne poznajo, njihov izvor pa izhaja iz časa, ko so bile njivske površine še neustaljene, pripravljali pa so jih s požigalništvom¹⁰⁶ (predvidoma so bile tu mišljene *novine* in *frate*). Posebej v predelih, kjer je bilo obdelovalne zemlje premalo, zemeljska prst pa je imela silikatno podlago, so pripravljali občasne njive na t. i. *fratab* ali *novinah*. Pri delanju frat so gozd posekali do golega, z debel obsekano vejevje zravnali po vsej površini poseke in posušene veje zažgali. Enako so delali *novine*, le da so bile pripravljene površine pred posekom zaraščene z grmovjem in ne z gozdom.¹⁰⁷ Iztrebljeno zemljišče so prekopali ali preorali in močno pognojili, čas izrabe pa so najbolj pogojevali mikroklimatski pogoji in kvaliteta tal. Obdelovanje

¹⁰³ Prav tam.

¹⁰⁴ Več glej Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem I.*, str. 42–44 in 241–250.

¹⁰⁵ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, Protokoll der Grund Parzellen der Gemeinde Topla.

¹⁰⁶ Novak, *Slovenska ljudska kultura*, str. 37.

¹⁰⁷ Ficko, *Skupni ljudski delovni običaji*, str. 159.

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ *Vojvodstvo Koroško v zemljepisnem, statističnem in zgodovinskem spregledu*, str. 27.

¹⁰¹ ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

¹⁰² Prav tam.

je bilo samo ročno. *Novine* so bile navadno od samotne kmetije najbolj oddaljene njive in v precejšnjih strminah. V Topli in pod Olševo so jih navadno žgali v juliju, grmovje pa so posekali že spomladi in ga pustili, da se posuši. Pri sekanju so nekaj dreves pustili za ostrvi za sušenje žitnih snopov.¹⁰⁸ Način se je ponekod ohranil še do srede 20. stoletja.¹⁰⁹

Na tako pridobljenih njivah so sejali rž, nato ajdo in krompir. Posamezni kmetje so izkoriščali frate kot pašnike, dokler jih ni zaraslo grmovje, nato pa so jih pogozdili ali na njihovi površini pripravili novine. *Frate* in *novine* so bile za kmete še posebej zanimive, saj je bil pridelek na tako pridobljenih površinah zaradi svežih in bogatih tal navadno mnogo večji kakor na stalnih njivah.¹¹⁰

Za njive izkrčene površine so po treh letih obdelovanja pustili zarasti s travo in jih kot travnike izkoriščali tri ali štiri leta. Nato so površine ponovno preorali in pognojili, na njih pa posejali zeleno žito. Njivske površine so gnojili le enkrat v šestletnem obdobju, na gnojeno njivo pa so vedno posejali letno pšenico in ječmen. Na njivo v velikosti enega orala so z enovprežnim vozom zapeljali 100 krat po 4 stote gnoja, skupaj je to zneslo 400 stotov, na leto pa je to pomenilo 66 4/6 stotov. Njive prvega kakovostnega razreda so v Topli zavzemale 34 oralov 552 klafter, parcel pa je bilo 16. Vzorčna je bila parcela št. 104, katere lastnik je bil Matheus Kordesch (Kordež) iz Tople št. 3. Njivske površine so ponekod ležale na ledinah visoko v strmih južnih pobočjih hribov, zaradi težkega dostopa pa jih včasih niso obdelali, saj v primeru hladnih poletij ali velike količine dežja žito sploh ni moglo dozoreti. Prst na takih njivah je bila apnenčasta s primešanim apnenčastim kamenjem na apnenčastem skalovju.

Glede na že opisane neugodne razmere za kmetovanje so ocenjevalci ocenili, da bi naj pridelali na njivi v enem kolobarju 8 mernikov¹¹¹ letnega žita, 9 mernikov zimske koruze, 8 mernikov letne koruze, 15 mernikov ovsu in 9 stotov sladkega sena.

V celotnem kolobarju naj bi kmetje po mnenju zapisovalcev na njivi prvega kakovostnega razreda pridelali prvo leto 15 mernikov ovsu, drugo leto 8 mernikov letne pšenice, tretje leto 3 mernike zimske koruze in 5 1/3 mernika letne koruze, četrto leto 12 stotov sladkega sena, peto leto 9 stotov sladkega sena in šesto leto 6 stotov sladkega sena.¹¹²

Njive druge kategorije so v Topli zavzemale 54 oralov 1197 klafter, tako ocenjenih parcel pa je bilo 28. Vzorčna je bila parcela št. 101, njen lastnik pa je bil Matheus Kortesch (Kordež) iz Tople št. 3. Njive druge kategorije so imele bolj senčno lego, plitka humusna prst pa je bila še bolj pomešana s kamenjem kot na njivah prve kategorije. V šestletnem kolobarju so na njivah drugega kakovostnega razreda prvo leto sejali oves, drugo leto pol pšenice in pol ječmena, tretje leto koruzo, četrto, peto in šesto leto pa so zemljišče uporabljali kot travnik.

Cenilci so presodili, da so kmetje na oral pridelali 6 mernikov letne pšenice, 7 mernikov letne koruze, ječmena 9 mernikov, ovsu 11 mernikov in 6 stotov sladkega sena. Po triletnem opazovanju je cenitvena komisija ugotovila, da v šestletnem kolobarju kmet na enem oralu pridelal prvo leto 11 mernikov ovsu, drugo leto 3 mernike letne pšenice in 4 1/2 mernika ječmena, tretje leto 7 mernikov letne koruze, četrto leto 8 stotov sladkega sena, peto leto 6 stotov sladkega sena in šesto leto 4 stote sladkega sena.

Kot dodatno rabo zemljišč so ocenjevalci zapisali pridobivanje slame po opravljeni žetvi, s katero so tukajšnji kmetje preko zime krmili živino, ko pa je bila njiva zaraščena s travo, so po opravljeni košnji v jeseni različno dolgo pasli živino. Le del slame so porabili za nastilj ali prekrivanje streh.

Kot neobdelana so zapisovalci šteli pozidana zemljišča. V katastrski občini Topla so zavzemala površino 2 orala 818 klafter. Stavbnih parcel pa je bilo v katastrski občini Topla 37.¹¹³

Rudnik v Topli

Kot vso Mežiško dolino je tudi dolino Tople močno zaznamovalo rudarstvo. Začetki izkopavanja svinčeve in cinkove rude na koncu doline segajo v leto 1834. Simon Kompoš, sin Gregorja Kompoša, solastnika rudarske družbe, ki je imela v lasti Fridrihove jame na Junčarjevem, jamo Marija dobrega sveta pri Žerjavu, jašek pri Sv. Heleni, sedem prostosledov v Podpeci in priklop v bližini Fridrihovega rova, je leta 1835 dobil koncesijo v Topli. Na Fajmutovem je postavil drobilnico, mlin za rudo, izbiralnico, orodjarno in stanovanjsko poslopje za rudarje.¹¹⁴ V pregledanih virih ni podatkov, da bi rudnik pustil globlje sledi v življenju domačinov. Danes je rudnik Topla zaprt in kot zavarovan naravni spomenik namenjen le še turističnemu ogledu.¹¹⁵

¹⁰⁸ Prav tam str. 157.

¹⁰⁹ Makarovič, *Sele in Selani*, str. 174.

¹¹⁰ Oder, *Občina Ravne na Koroškem*, str. 97.

¹¹¹ Metzén (mernik) = 61-61,49 l. Glej Vilfan, Prispévki k zgodovini mer na Slovenskem, str. 84.

¹¹² ARS, AS 178, k. o. Topla K 448, cenilni elaborat.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Uran, Rudarstvo Mežiške doline, str. 57.

¹¹⁵ <http://crna.atspace.com/index.html> (22. 06. 2007).

Vrata v rove nekdanjega rudnika Topla na Fajmutovem (foto: Adam Gabrič).

Zaključek

Kmečko življenje na odročnih kmetijah, ki so sestavljale Toplo, je bilo v preteklosti veliko težje kot na kmetijah v ravninskih predelih. Kljub temu, da se doline Tople "veliki" dogodki v glavnem niso dotaknili ali pa so jo oplazili le mimogrede, so se prebivalci Tople morali soočiti z druge vrste težavami. Odmaknjenost od glavnih prometnih poti je bila vzrok, da so se izboljšave v kmetijstvu veliko kasneje pojavile na njihovih kmetijah, zimska "odrezanost od sveta" je pogojevala posebno vrsto in sestavo gospodarskih poslopij na kmetiji, zahtevni življenjski pogoji pa so pripomogli k oblikovanju posebnega tipa kmeta, med ostalim prebivalstvom velikokrat stereotipno označenega kot robatega rovtarja ali velikega nastopaškega gruntarja, vse pa je izhajalo iz načina življenja, ki bi ga ljudje brez posebnih osebnostnih lastnosti veliko težje zmogli ali pa sploh ne.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 178 – Franciscejski kataster za Koroško, k. o.
Topla K 448, protokoli in cenilni elaborat
SEM – Slovenski etnografski muzej.

INTERNETNI VIRI

<http://sl.wikipedia.org/wiki/Topla> (22. 06. 2007).
<http://crna.atSPACE.com/index.html> (22. 06. 2007).

LITERATURA

- Blaznik, Pavle: Kmečka naselja. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek. Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, 1970, str. 611–616.
- Ciperle, Jože: Šolska obveznost in šolski obisk. *Slovenska kronika XIX. stoletja 1800–1860* (ur. J. Cvirn et al.). Ljubljana : Nova revija, 2001, str. 168–169.
- Ficko, Peter: Skupni ljudski delovni običaji. *Med Peco in Pohorjem* (ur. Rajko Poberžnik). Pripravljalni odbor za proslavo 20-letnice gimnazije Ravne na Koroškem. Maribor : Založba Obzorja Maribor, 1965, str. 147–170.
- Goody, Jack: *Evropska družina: zgodovinskoantropološki esej*. Ljubljana : Založba I*cf., 2003 (Modra zbirka-Delajmo Evropo).
- Topla, *Enciklopedija Slovenije*, št. 13. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 228–229.
- Kačičnik Gabrič, Alenka: Gospodstvo Brdo v luči franciscejskega katastra. *Kronika*, 52, 2004, št. 2, str. 175–184.

- Kačičnik Gabrič, Alenka: *O kmečkih dolgovih nekoliko drugače. Problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije (Knjižnica Kronike: 8), 2004.
- Kante, Viktorija: Ribniški krošnjar. *Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Ljubljana : Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 69–72.
- Kos, Milko: Kolonizacija in populacija. Obdobje mlajše kolonizacije. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, 1. zvezek. Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, 1970, str. 78–81.
- Kos, Milko: Slovenska naselitev na Koroškem. *Koroški zbornik*. Ljubljana : Državna založba, 1946, str. 43–75.
- Maček, Jože: *Na zemlji domači: kratka zgodovina slovenskega kmečkega stanu*. Celje : Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2007.
- Makarovič, Marija: *Črna in Črnjani. Narodopisna podoba koroškega delavskega naselja do druge svetovne vojne*. Črna na Koroškem : Krajevna skupnost Črna na Koroškem, 1986.
- Makarovič, Marija: *Sele in Selani*. Celovec : Krščanska kulturna zveza, Inštitut Narodopisnega društva Urban Jarnik, 1994.
- Makarovič, Marija: *Strojna in Strojanci*. Ljubljana : Založba Mladinske knjige, 1982.
- Medved, Jakob: *Mežiška dolina. Socialnogeografski razvoj zadnjih 100 let*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1967.
- Medved, Jakob: Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople. *Geografski vestnik XXXIII*, 1961, str. 137–152.
- Mohorič, Ivan: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, I. knjiga*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969.
- Novak, Vilko: *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana : DZS, 1960.
- Oder, Karla: Kotnik in materialna kultura Mežiške doline. *Traditiones*. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana, 1996, str. 255–271.
- Oder, Karla: *Občina Ravne na Koroškem. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.
- Sieder, Reinhard: *Socialna zgodovina družine*. (prevod Seta Knop, spremna beseda Majda Črnič Istenič). Ljubljana : Studia humanitatis, ZRC, 1998 (prevod Sozialgeschichte der Familie).
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*. (ur. Vincenc Rajšp, transliteracija Marija Grabnar). Ljubljana : SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1999, 5. zvezek, sekcija 149, str. 14–15.
- SSKJ v elektronski obliki.
- Svetina, Anton: Prispjevki k zgodovini Črne in Vogrč na Koroškem. *Zgodovinski časopis, XXX*, 1976, str. 299–318.
- Šolar, Marjan – Šantovc iz Želeč: Blejske zgodbe iz ustnega izročila. *Bled 1000 let*. Blejski zbornik 2004 (ur. J. Dežman). Radovljica : Didakta, 2004, str. 241–258.
- Uran, Stanko: Rudarstvo Mežiške doline. *Med Peco in Pohorjem* (ur. Rajko Poberžnik). Pripravljalni odbor za proslavo 20-letnice gimnazije Ravne na Koroškem. Maribor : Založba Obzorja, 1965, str. 49–86.
- Valenčič, Vlado: *Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze*. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave zv. 1. Ljubljana, 1958.
- Vilfan, Sergij: Prispjevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. *Zgodovinski časopis*, 1954, III, str. 27–86.
- Vilfan, Sergij: Soseske in druge podeželske skupnosti. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, II. zvezek. Zgodovina agrarnih panog*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, 1980, str. 9–74.
- Vojvodstvo Koroško v zemljepisnem, statističnem in zgodovinskem spregledu*. Izdala in založila Matica slovenska v Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik, 1866.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Das Bauernleben auf Hochgebirgsanwesen am Beispiel des Topla-Tals im 19. Jahrhundert

Das Topla-Tal wurde im 15. Jahrhundert besiedelt, als die Kolonisation in die Gebirgswelt vordrang. An den steilen Hängen des Fließchens Topla, das oberhalb des gleichnamigen Tals entspringt und sich von Nordwesten gegen Südosten der Katastralgemeinde schlängelt, errichteten die Zugewanderten bereits bei ihrer Ansiedlung fünf große Hochgebirgsbauernhöfe, von denen jeder über ein weitgestrecktes abgerundetes Landgebiet verfügte. Wegen des für Leben und Anbau ungünstigen Klimas wurden die Bauernhöfe als Mittelpunkte von Wirtschaftsbetrieben zu Einheiten mit eigenständlicher Architektur ausgebaut, wo die Bauernfamilien in der Zeit, wo das Tal (vor allem im Winter) von der übrigen Welt abgeschnitten war, alle ihre Bedürfnisse zur Gänze selbst befriedigen konnten.

Auf wenigen kleinen Äckern bauten die Bauern vor allem solche Kulturen an, die sie zu eigenem Überleben brauchten. Am besten gedieh auf Hoch-

gebirgsäckern Hafer, dessen Überschüsse in Črna (Schwarzenbach) abgesetzt werden konnten, weil die Bergleute unersättliche Abnehmer einer Reihe von landwirtschaftlichen Erzeugnissen waren. Durch Brandrodung wurde immer neues Nutzland gewonnen, die sogenannten "frate" oder "novine", d.h. Neuland, die nirgends auf Bauernhöfen in flachgeneigteren Gegenden zu finden sind.

Das Topla-Gebiet war am besten für die Viehzucht geeignet, alle Bauernwirtschaften züchteten Rinder und vor allem Kleinvieh. Schweine wurden nur für den Eigenbedarf gehalten. Im Sommer graste das Vieh, während es im Winter dürrig, eigentlich gerade zum Überleben, gefüttert wurde.

Es ist merkwürdig, wie wenig im Schätzungselaborat der Katastralgemeinde Topla vom Wald die Rede ist, obwohl er einen großen Teil eines jeden Bauernlands ausmachte. Abgeholzt wurde für Eigenbedarf, zum Teil auch für den Verkauf, etwa an

das Bergwerk Črna (Schwarzenbach), aber auch an Holzhändler, die es in Triest zum Schiffsbau weiterverkauften.

Das Bauernleben auf den abgelegenen Anwesen war in der Vergangenheit viel schwerer als jenes im Flachland. Obwohl das Topla-Tal von "großen" Ereignissen überwiegend nicht betroffen oder lediglich berührt wurde, waren seine Bewohner mit Schwierigkeiten anderer Art konfrontiert. Die Entfernung von den Hauptverkehrsverbindungen war die Ursache dafür, dass Verbesserungen in der Landwirtschaft viel später auf Toplaer Bauernhöfen Einzug hielten. Schwere Lebensbedingungen trugen zur Bildung eines besonderen Charakters der Bauern bei, die oft klischeehaft als derbe Hinterwändler oder großtuerische Hofbesitzer bezeichnet wurden. All das geht auf eine Lebensweise zurück, die Menschen ohne besondere Eigenschaften viel schwerer oder überhaupt nicht zu führen imstande gewesen wären.